

XULQI OG'ISHGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGINING VAZIFALARI

Tojiboyev Baxodir Toxirjonovich

Farg'ona viloyati Marg'ilon

shahar 26-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda maktab amaliyotchi psixologining vazifalari, bunday o'quvchilarda kuzatiladigan xulqiy muammolarning psixologik sabablari hamda ularni bartaraf etishning samarali yo'llari yoritilgan. Shuningdek, profilaktik, diagnostik va korreksion ishlarning mazmuni hamda oila, maktab va psixolog hamkorligining ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Xulqi og'ishgan bolalar, deviant xulq, maktab psixologi, psixologik diagnostika, psixokorreksiya, profilaktika, ijtimoiy moslashuv, o'smirlik davri, tarbiya, psixologik yordam.

KIRISH

Jamiyat taraqqiyoti va yosh avlod tarbiyasi masalalari bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktab yoshidagi ayrim bolalarda kuzatiladigan xulq-atvor og'ishlari nafaqat ta'lim jarayoniga, balki ularning shaxs sifatida shakllanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlash ta'lim muassasalari oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lib, bu jarayonda maktab amaliyotchi psixologining o'rni alohida ahamiyatga ega. Xulqi og'ishgan bolalar deb jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarni namoyon qiluvchi bolalarga aytiladi. Bunday holatlar tajovuzkorlik, intizomsizlik, yolg'on gapirish, dars qoldirish, kattalarga bo'ysunmaslik, tengdoshlari bilan nizolashish va boshqa salbiy xulq shakllarida namoyon bo'lishi mumkin.

Xulqi og'ishgan xulqning kelib chiqish sabablari

Bolalarda xulq og'ishlarining yuzaga kelishiga turli omillar sabab bo'ladi. Eng avvalo, oiladagi nosog'lom psixologik muhit, ota-onalar o'rtasidagi nizolar, tarbiyadagi e'tiborsizlik yoki haddan tashqari qattiqqo'llik bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, o'quvchining tengdoshlari bilan munosabatlari, salbiy ijtimoiy muhit, nazoratsizlik, internet va ommaviy axborot vositalaridagi zararli axborotlar ham xulq og'ishlarining shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayrim hollarda esa o'ziga bo'lgan ishonchning pastligi, emotsional beqarorlik, stress va ruhiy zo'riqishlar ham salbiy xatti-harakatlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Maktab amaliyotchi psixologining vazifalari

Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda maktab amaliyotchi psixologi bir qator muhim vazifalarni bajaradi.

Avvalo, psixolog o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini, qiziqishlarini, emotsional holatini va xulq-atvoridagi muammolarni aniqlash maqsadida psixologik diagnostika ishlarini olib boradi. Turli testlar, kuzatishlar, suhbatlar va so'rovnomalar orqali muammoning asl sabablari o'rganiladi.

Ikkinchi muhim vazifa profilaktik faoliyat hisoblanadi. Psixolog xulq og'ishlarining oldini olish maqsadida o'quvchilar bilan ma'naviy-ma'rifiy suhbatlar, treninglar va psixologik mashg'ulotlar tashkil etadi. Bunday tadbirlar bolalarda ijobiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Psixologning yana bir muhim vazifasi korreksion ishlarni tashkil etishdan iborat. Individual va guruhli mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda o'zini boshqarish, hissiyotlarni nazorat qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beriladi.

Shuningdek, psixolog o'qituvchilar va sinf rahbarlari bilan hamkorlikda ishlaydi. O'quvchining maktabdagi xulqi, o'qishga munosabati va jamoaga moslashuvi haqida muntazam ma'lumot almashib borish korreksion ishlarning samaradorligini oshiradi.

Oila bilan hamkorlikning ahamiyati

Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda oila bilan hamkorlik alohida o'rin tutadi. Psixolog ota-onalar bilan individual suhbatlar o'tkazib, ularga farzand tarbiyasida uchrayotgan muammolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beradi. Ota-onalarning farzandga nisbatan mehr-muhabbat, e'tibor va tushunish asosida yondashishi bolaning ijobiy tomonga o'zgarishiga yordam beradi.

Oila va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlari natijasida bolaning ijtimoiy moslashuvi yaxshilanadi, salbiy xatti-harakatlar kamayadi va shaxs sifatida sog'lom rivojlanishiga zamin yaratiladi.

Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashning samarali usullari

Bunday o'quvchilar bilan ishlashda psixologik treninglar, art-terapiya, rolli o'yinlar, suhbat, kuzatish, rag'batlantirish va individual maslahat usullaridan samarali foydalaniladi. Shuningdek, sport, ijodiy to'garaklar va jamoaviy tadbirlarga jalb qilish ham bolalarning ijobiy sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'quvchilarda mas'uliyat hissini shakllantirish, ijobiy motivatsiyani rivojlantirish va o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlash xulq-atvorni tuzatishning muhim omillaridan biridir.

Insoniyat rivojlanish davrini kuzatar ekanmiz, biz jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq etishga mo'ljallangan fanlardan biri psixologiya ekanligiga guvoh bo'lamiz. Inson xulq-atvori, psixologik xususiyatlari bilan bog'liq masalalar insoniyatni qadim zamonlardan buyon qiziqtirib kelgan. Bu sohada izlanish olib borgan

ko'plab olimlar insonning tug'ilganidan boshlab shakllanishi bilan bog'liq barcha hodisalarni o'rganishni tadqiq qilish orqali, uning o'ta murakkab jihatlarini kashf etgan. Haqiqatdan ham, inson xulq-atvorining jamiyatda belgilangan hayotiy normal mezonlardan og'ishi, buzilishi bilan bog'liq muammoni psixologiya fani o'rganadi. Ta'lim muassasalarida xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda psixologdan alohida mas'uliyat talab qilinadi. Buning uchun avvalo xulqi o'g'ishganlik muammosini ajratib olish zarurdir. Deviantlik, og'ishgan xulq muammosi psixologlar, shifokorlar, pedagoglar, huquq-tartibot organlari xodimlari, sotsiologlar, faylasuflarda qiziqish uyg'otib kelgan. Og'ishgan xulq mavzusi sohalararo va munozarali xarakterga ega. Yondashuvlarning turli-tumanligi bolalar xulqini og'ishganligini tashhis qilish, uni profilaktika qilish va ijtimoiy psixologik yordam ko'rsatish jarayonida uni bartaraf etish kabi amaliy vazifalarni yechishda ham ko'zga tashlanadi. Statistik mezonda ifodalanish va hayot uchun xatar darajasi bo'yicha axloqning sifat-miqdoriy bahosi bilan uyg'unlashadi. Masalan, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish aql chegaralarda (katta bo'lmagan miqdor va chastotada) me'yoriy ko'rinish deb tan olinadi, biroq uni suiste'mol qilish og'ishganlikni anglatadi.

Boshqa tomondan odamning o'zi yoki atrofdagilar hayoti uchun to'g'ridan-tog'ri xavf tug'diruvchi axloq uning chastotasi, ba'zan esa ifodalanganlik darajasidan qat'iy nazar og'ishgan sifatida baholanadi, masalan, suitsid yoki jinoyat ko'rinishida. Butunjahon sog'liqni saqlash tashkilotining nizomida sog'lik "kasallik va jismoniy nuqsonlarning yo'qligi sifatidagina emas, balki to'liq jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy farovonlik holati" sifatida ta'riflanadi. Kasallik - "organizmning tuzilmasi va funksiyasidagi zararlar uning to'ldiruvchi-moslashuvchi mexanizmlarida sifatli - o'ziga xos shaklida reaktiv mobillashuv davrida ichki va tashqi omillar ta'siri ostida o'z oqimida buzilgan hayot; kasallik ko'pincha bolalar hayotiy faoliyatida ozodlikning cheklanishi va muhitga moslashuvning umuman yoki qisman susayishi bilan xarakterlanadi" Kasalliklar tasnifida og'ishgan xulq alohida birlik sifatida ajratilmagan, shubhasiz, u na patologiyaning shakli, na qat'iy belgilangan tibbiy tushuncha hisoblanadi. Ayni damda og'ishgan xulq me'yor va xarakter aksentuatsiyasi, vaziyatli reaksiya, rivojlanishning buzilishi, kasallik oldi kabi patologiya o'rtasida yorituvchi ko'rinishlar qatorida keng ko'rib chiqiladi. Qator hollarda aksentuatsiya qonunga qarshi harakat, suitsidal axloq, giyohvand moddalarni iste'mol qilish kabi og'ishgan xulq bilan uyg'unlashadi. Ayni damda aksentuatsiyalangan xarakterli ko'pchilik odamlarning axloqi og'ishgan hisoblanmaydi. "K.Leongardning fikriga ko'ra rivojlangan davlatlarda aholining 50 foizi aksentuatsiyali shaxsga taalluqlidir. Bunda ularning ko'pchilik qismi me'yoriy axloqni namoyish qiladi va hatto jamiyat oldida alohida xizmatlarga ega" Shunga o'xshash psixik patologiya (psixopatiya, nevrozlar, psixozlar va h.k.) sohasidagi istalgan parokandalik har doim ham og'ishgan xulq bilan bog'liq emas. Navbatdagi ijtimoiy-me'yoriy mezon jamiyat hayotining turli

sohalarida o'ta muhim ahamiyatga ega. Har bir odamning axloqi har kuni baholanadi va turli-tuman ijtimoiy me'yorlar yordamida boshqariladi. Ijtimoiy-me'yoriy mezonlarga muvofiq axloqning ayni damda jamiyat talablariga mos tushishi me'yoriy deb anglanadi va ma'qullanadi. Og'ishgan xulq esa aksincha, asosiy jamoaviy ko'rsatmalar va qadriyatlarga ziddir. Moslashmaganlik - bu shaxsiy ahamiyatli bo'lgani kabi muhit talablarini qabul qilish va bajarishga shuningdek, o'z individualligini aniq ijtimoiy sharoitlarda ro'yobga chiqarish sust layoqat holatidir.

Moslashmaganlikning ijtimoiy ko'rinishlari quyidagilar hisoblanadi:

- bolalarda past o'zlashtirish, o'z mehnati bilan mablag' ishlab topishga layoqatsizlik;
- hayotiy muhim sohalarda bolalarda surunkali yoki yaqqol ifodalangan omadsizlik (oilada, shaxslararo munosabatlarda);
- qonun bilan nizolar;
- bolalarda yakkalanib qolish.

Odam turlicha tuyg'ularni yengil xavotir va o'ziga ishonchsizlikdan tortib, chidab bo'lmas darajadagi nochorlik, qo'rquv, umidsizlik jazavalarigacha boshidan kechirishi mumkin. Bunda shaxsning real ijtimoiy maqomi va uning individual ongi o'rtasida bo'linishi yuzaga kelishi mumkin. So'nggi mezon - individual psixologik mezon har bir shaxs, uning individualligining bosib boruvchi barcha qadriyatlarini aks ettiradi. Ushbu mezonga muvofiq insonga zamonaviy talablar ijtimoiy me'yorlarni bajarishga uning qobiliyatini cheklamaydi, biroq shaxsning o'z-o'zini anglashi va o'ziga xosligini ham ko'zda tutadi. Bolalarda og'ishgan xulq - bu umumqabul qilingan yoki rasman o'rnatilgan ijtimoiy me'yorlarga mos tushmaydigan axloq. Boshqacha aytganda, bu harakat mavjud qonunlar, qoidalar, an'analar va ijtimoiy buyruqlarga mos tushmaydigan harakatkardir. Deviant axloqni me'yordan og'ishgan axloq sifatida baholashda ijtimoiy me'yorlar o'zgarishini inobatga olish lozim. Bolalarda deviant axloq, uning namoyon bo'lishi boshqa odamlar tomonidan salbiy baholanadi. Salbiy baho jamoatchilik muhokamasi yoki ijtimoiy sanksiya bo'lishi mumkin. Dastavval, sanksiyalar istalmagan axloqning oldini olish vazifasini bajaradi. Biroq, boshqa tomondan ular shaxs stigmatizatsiyasi — unga tamg'a osish kabi salbiy ko'rinishga olib keladi. Insonning yangi hayot boshlashga intilishi ko'pincha atrofdagi odamlarining ishonmasligi va ularni rad etishi natijasida barbod bo'ladi. Deviant (giyohvand, jinoyatchi, o'z-o'zini o'ldiruvchi va h.k.) tamg'asi sekin-asta deviant tenglikni (o'z-o'zini his qilish) shakllantiradi. Shunday qilib, axmoqona shuhrat xavfli yakkalanishni kuchaytiradi, ijobiy o'zgarishiarga to'sqinlik qiladi va deviant axloqning takrorlanishini chaqiradi. Og'ishgan xulqning xususiyatlari bolalarning o'zi yoki atrofdagilarga ahamiyatli tarzda hayot sifatini pasaytirgan holda real zarar keltirishi hisoblanadi. Bu mavjud tartibning noturg'unligi, ma'naviy va moddiy zarar keltirish, jismoniy zo'rlik va dardalam yetkazish, sog'lig'ining yomonlashishi bo'lishi mumkin.

Bolalarda deviant axloq o'zining eng so'nggi ko'rinishlarida hayot uchun bevosita xavf tug'diradi, masalan, suitsidal axloq, zo'ravonlik jinoyatlari, mayda o'g'irliklar. O'smirlarda esa axloqi barcha uchta tendensiyani o'zida aks ettiradi. Pirsing, tatuirovka yoki hatto chandiqlik bilan eksperiment o'tkazgan o'smirni, albatta, deviantlar guruhiga kiritish mumkin emas. Biroq heroin iste'mol qiluvchi o'smir hayot uchun yuqori xatarli og'ishgan xulqni yaqqol namoyish qiladi. O'smir tomonidan sistematik tarzda anglangan holda pul o'g'irligi sodir etilsa - bu og'ishgan xulq shakllaridan biri hisoblanadi, hodisalar qatorida spirtli ichimlik iste'mol qilish to'liq yo'l qo'yilgan yoki hatto foydali deb tan olinadi. Ushbu qoida istisnoga ega. Masalan, hatto bir martalik suitsidal urinish jiddiy xavf tug'diradi va shaxsning og'ishgan xulqi sifatida baholanishi mumkin. Og'ishgan xulqning oxirgi belgisi sifatida uning ifodalangan individual va yosh-jinsiy o'ziga xosligini ta'kidlash mumkin.

Og'ishgan xulq dastavval, shaxsning jamiyatda tashqi mavjudligini aks ettiradi. U "ichki" jihatdan o'ta turli-tuman bo'lishi mumkin. Deviant axloqning bir xil turlari har xil odamlarda turli yoshda turlicha ko'zga tashlanadi. "Og'ishgan xulq" atamasini 5 yoshdan kichik bo'lmagan bolalarga nisbatan qo'llash mumkin, qat'iy ma'noda esa 9 yoshdan keyin. 5 yoshdan oldin bolaning ongida ijtimoiy me'yorlar haqidagi zaruriy tasavvurlar bo'lmaydi, o'z-o'zini nazorat qilish esa kattalar yordamida amalga oshiriladi. Faqat 910 yoshidagina bolada ijtimoiy me'yorlarga mustaqil rioya qilish qobiliyatining mavjudligi haqida gapirish mumkin. Agar 5 yoshdan kichik bo'lgan bolalarda axloqi yosh me'yoridan ahamiyatli tarzda og'sa, bunda uni yetilmaganlikning, asabiy reaksiya yoki psixik rivojlanish buzilishining bir ko'rinishi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasasi psixologi o'z ish faoliyati davomida xulqi og'ishgan bolalarni doimo kuzatib borishi ularni ota-onalari va mahalla faollari bilan hamkorlik qilishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek ish jarayonida bolani bo'sh vaqtini mazmunli tashkillashtirishga ko'mak berish, sog'lom muhitda yashashi uchun tavsiyalar ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Albatta hamkorlik ishlari davomida xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda eng samarali va natijaga erishish uchun to'g'ri yo'ldir.

Tarbiya hamma zamonlarda jiddiy mas'uliyat talab qiladigan jarayondir. Bugungi kunda har bir ta'lim-tarbiya bilan shug'ullanuvchi shaxslar o'z ishiga ma'suliyat bilan yondashmasalar, kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarning o'tish davri bilan bog'liq muammolari, ijtimoiy sabablar, do'stlar ta'sirida yuzaga kelgan xulqidagi og'ishlar murakkablashib borishi mumkin. Bolalarda tarbiyasi qiyinlik, xulqida og'ishlarni o'z vaqtida aniqlab yordam ko'rsatilsa bu eng xavfli holatlarni oldini olishga erishish hisoblanadi. Psixologik treninglar, guruhli terapiyalar, individual tarzda olib boriladigan psixologik ko'mak, xulqi og'ishgan bolalar bilan olib boriladigan psixologik tuzatish jarayonlaridir. Psixologlar ish jarayonida aniq maqsad va reja asosida uzoq muddatli faoliyatlarini olib borishlari zarur hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlash murakkab, ammo muhim psixologik-pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda maktab amaliyotchi psixologi diagnostika, profilaktika, korreksiya va maslahat berish faoliyatlarini samarali tashkil etishi lozim. Oila, maktab va psixolog hamkorligi asosida olib borilgan ishlar bolalarning salbiy xulq-atvorini kamaytirish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2018.
3. Nishonova Z.T. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2021.
4. Karimova V.M. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
5. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent, 2019.
6. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyalari.
7. Zamonaviy psixologik xizmat va tarbiya masalalariga oid ilmiy tadqiqotlar.